

RAIMONDA IŠKAUSKAITĖ

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Karo ir taikos studijų programos absolventė, el. paštas: raimonda.iskauskaite@gmail.com

ŽINIASKLAIDOS VAIDMUO BIAFROS KARE

Straipsnyje analizuojama konkreti istorinė informacijos kampanijos situacija. Biafros karo metu egzistavusi intensyvi manipuliacija faktais iškreipė Europos šalių visuomenių supratimą apie karo eigą bei padarinius. Straipsnyje analizuojama informavimo apie konfliktą eiga ir mechanika, leidusi sukurti tokį karo vaizdinį, kad tarptautinė bendruomenė nepripažino Biafros kaip atskiros nepriklausomos valstybės ir tuo remdamasi atsisakė kištis į Nigerijos vidaus reikalus.

Pagrindiniai žodžiai: *propaganda, manipuliacija, masinės komunikacijos priemonės, propagandiniai mechanizmai.*

Išvadas

Visi viešųjų ryšių ir propagandinės ideologijos triukai, taikyti nuo XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigos Europoje ir JAV, ypač pasaulinių karų metu, į Afriką atkeliavo gerokai vėliau. Vis dėlto buvo pritaikyti tikrai ne prasčiau, adaptuojant juos prie šio žemyno realijų ir vietinio mentaliteto, o galiausiai užmaskavus grąžinti atgal į Vakarų pasaulį ir parduoti kaip naujieną. Turbūt taip reikėtų apibūdinti Nigerijos pilietinio (arba Biafros) karo metu vykdytą karo propagandos ir viešųjų ryšių kampaniją.

Šia tema palyginti mažai diskutuota, o viena to priežasčių – tuo metu egzistavusi manipuliacija faktais, ypač skaičiais. F. Ugochukwu lygino skirtingus įvairių Europos šalių pranešimus apie karo eigą, paryškindamas, kaip kiekvienas „nukrypimas“ yra susijęs su tam tikros valstybės interesais. K. Watersas labiau akcentavo misionierių kaip tarpininkų indėlį perduodant informaciją iš konflikto zonos, o A. Bamisaiye – Vakarų žurnalistų ir akademikų faktų fabrikavimą, siekiant pakelti savo reitingus. Tačiau, be BBC sukurtos dokumentikos, kurioje iš dalies kalbama apie asimetriško Nigerijos pilietinio karo metu veikusį propagandos mechanizmą, akademinėje erdvėje beveik niekur nemėginama pažvelgti į žiniasklaidos ir tuo metu

kurto propagandos mechanizmo vaidmenį iš Biafros ir/arba pagrindinės šio konflikto figūros perspektyvos. Taip pat nėra palyginti Vakarų ir Biafros požiūriai į masinės komunikacijos panaudojimą transliuojant ideologines žinutes tikslinėms grupėms.

Konflikto priešistorė ir galingųjų valstybių politiniai interesai

1966 m. prasidėjus masiniams ibų [originalo kalba *igbo* – R. I.] pogromams Nigerijos šiaurėje, kur daugiausia gyveno hausų gentis, ir vyriausybės propagandai, palaikančiai hausus, pulkininkas Chukwuemeka Odu-megwu Ojukwu, pasinaudojęs susiklosčiusiomis aplinkybėmis, atskyrė rytinės Nigerijos federacijos žemes ir įkūrė savarankišką ibų valstybę, kurią pavadino Biafros Respublika. Tai tapo Nigerijos pilietinio karo katalizatoriumi, 1967 m. liepos 6 d. įplieskusiu karo ugnį.

Biafros karas buvo ne tik etninis-gentinis, bet ir socialinis, religinis, netgi ekonominis (Biafros teritorijoje didžiausi gamtinių išteklių telkiniai). Ibai, kurių gyvenamosios teritorijos yra pietrytinėje šalies dalyje, susisiekiąčioje su Atlanto vandenynu, patyrė stiprią krikščionių misionierių įtaką, perėmė religiją, raštą ir vakarietiškas žinias. Be to, ši gentis visada garsėjo prekybiniais sugebėjimais, todėl dar ir šiandien kartais palyginama su žydu tauta. O hausų gentis, gyvenanti Nigerijos šiaurėje, patyrė arabiškojo pasaulio įtaką, perėmė islamo religiją, įsisavindama gana fundamentalią jos formą. Nežinia, ar dėl religijos, ar dėl asmeninių etninės grupės mentalinių savybių, tačiau ibai (kaip ir jorubai) visada buvo labiau išsilavinę nei hausai, o tai, kad ibai buvo linkę keliauti, lėmė jų integravimąsi į šalies viešąjį ir prekybos sektorius. Išsilavinimas ir didesnės pajamos gilino socialinę atskirtį, kuri išprovokavo konfliktą. Vėliau prisidėjo religinės ir etninės skirtybės.¹

Dar iki prasidedant ginkluotam susirėmimui vyko propagandinis karas. Nigerijos vyriausybė, turėdama stiprų užnugarį, todėl nebijodama didžiųjų pasaulio valstybių kritikos, pradėjo kryptingą propagandinę kampaniją prieš ibus, kurių dauguma tuo metu sudarė vidurinę klasę. Viena iš vyriausybės propagandos apraiškų – „informacinių“ bukletų spausdinimas, nukreiptas prieš valstybinėse institucijose ar kitose svarbiose vietose dirbančius ibus. Ryškiausia tokio pobūdžio brošiūra „Nigerija 1966“ išspausdinta 1967 metų pradžioje. Joje detaliai aprašyta, kaip ibai sąmoningai organizavo 1966 m. neramumus, o šalies šiaurėje gyvenančių hausų veiksmai tebuvo savigyna. Ši brošiūra sulaukė panašaus ibų atsako – buvo išleisti opoziciniai leidiniai „Nigeriečių pogromai“ ir „Sausio 15:

1 „Nigeria war against Biafra 1967–1970“, part 1, BBC, 2007, video 3:40, <http://www.youtube.com/watch?v=J3ReFoP0Gs&feature=related>, 2011 08 25.

prieš ir po“² Šių leidinių tikslas – pavaizduoti Nigerijos šiaurėje vykdytas žudynes kaip sistemiską planą išnaikinti ibų gentį.³ Tokie ideologiniai ir propagandiniai karai, pasinaudojant visais įmanomais propagandos įrankiais, kaip antai, „kvalifikuotų“ ar „patikimų“ šaltinių interviu arba ekspertizės vertinant įvykius, „mes vs. jie“ akcentavimas išryškinant „mūsų“ geruosius ir „jų“ bloguosius poelgius ar charakteristikas, tariamų „faktų“ konstravimas ir t. t., supriešino dar ne iki galo susiformavusią visuomenę ir paskatino smurtinių išpuolių bangą. Netrukus visa tai virto masiniu karu, kuris dėl asimetriškumo buvo panašus į ibų genties genocidą.

Tačiau tarptautinė bendruomenė nepripažino Biafros kaip atskiros nepriklausomos valstybės ir tuo remdamasi atsisakė kištis į Nigerijos vidaus reikalus.⁴ Šios pozicijos laikėsi net ir po to, kai prasidėjo akivaizdi humanitarinė katastrofa. Viena vertus, didžiosios valstybės bijojo domino efekto buvusiose kolonijose – juk į Nigeriją buvo žiūrima kaip į daug žadančią valstybę ir sėkmingiausią Vakarų kolonizacijos darinį⁵, kita vertus, žaidė karo per tarpininkus (arba proksi karo) žaidimus,⁶ t. y. Didžioji Britanija ir Sovietų Sąjunga tiekė ginklus Nigerijos, o Prancūzija – Biafros kariuomenei. Kol Britanija ir Sovietų Sąjunga reiškė simpatijas Nigerijos valstybei, Prancūzija garsiai aiškino, kad reikia palaikyti ibus, kad jie turi teisę atsiskirti nuo Nigerijos, ir kad Prancūzijos vyriausybė padės, kuo galės, „proto ribose“, tačiau ji niekada nepasirašė oficialaus Biafrą, kaip nepriklausomą valstybę, pripažįtančio dokumento.⁷

Manipuliavimas skaičiais ir vaizdais žiniasklaidoje

Dėl skirtingų valstybių įvairiausio pobūdžio (oficialių ir neoficialių) pozicijų ir nuomonių pareiškimo, realiai tik mėginant įtvirtinti savo valstybių geografinius ir politinius interesus, dažnai pasaulio žiniasklaida buvo pasinaudojama kaip propagandos skleidimo įrankiu.⁸ Dėl šios priežasties žurnalistai kaip pirminio šaltinio savo reportažams pradėjo ieškoti

² Šių veikalų elektroninę versiją galima rasti <http://www.docstoc.com/docs/25251352/The-Genocide-Committee> [2011 09 01].

³ Max Sioll. *Oil, Politics and Violence: Nigeria's Military Coup Culture (1966–1976)*, New York: Algora, 2009, p. 139.

⁴ Heather A. Wilson. *International Law and the Use of Force by National Liberation Movements*, Oxford and New York: Clarendon Press, 1988, p. 155.

⁵ Adepitan Bamsaiye. *The Nigerian Civil War in the International Press*. Transition, No. 44, U.S.: Indian University Press, 1974, p. 30.

⁶ Francoise Ugochukwu. *The Nigerian Civil War and its Media: Groping for Clues*. Media, War and Conflict, No. 3(2), Annenberg School of Communication and Journalism, Sage pub., 2010, p. 193.

⁷ David A. Ijalaye. *Was Biafra at any time a State in International Law?* The American Journal of International Law, vol. 65, no. 3, July 1971, p. 554.

⁸ F. Ugochukwu, p. 197.

misionierių ir humanitarinės pagalbos darbuotojų, dirbusių konflikto zonoje. Tai natūraliai pakeitė reportažų teminę liniją iš politinės-militarinės į socialinę, akcentuojant humanitarinę krizę.⁹

Konflikto metu žuvo tūkstančiai žmonių (dalis dėl karo, dalis iš bado). Galutinis aukų skaičius dar ir dabar spėliojamas, tačiau manoma, kad galėjo žūti nuo kelių šimtų tūkstančių iki 3 milijonų žmonių. Ši kelių milijonų paklaida egzistuoja ir šiandien, nes nuo pat karo pradžios iki pabaigos buvo sąmoningai iškraipomi duomenys tiek Biafros, tiek Nigerijos lyderių, taip pat užsienio spaudos.¹⁰

Karo pradžioje Ojukwu norėjo nusišluoti tikrąją padėtį, siekdamas parodyti pasauliui Biafrą kaip stiprią, savarankišką valstybę, turinčią profesionalią armiją, tad duomenys apie aukas buvo sumenkinami. Vėliau, kai šis noras akivaizdžiai tapo neįgyvendinamas, o Vakarų žiniasklaidoje vis dažniau ėmė pasirodyti socialinio pobūdžio reportažų su civilių aukų nuotraukomis, Ojukwu griebėsi kitokios – gailesčio – taktikos, o tai, suprantama, skatino didinti skaičius, norint pabrėžti genocido nusikaltimo prielaidas. Prie antrojo etapo itin prisidėjo masinė komunikacija ir žurnalistai, ypač tiesiogiai rengę reportažus iš konflikto zonos.¹¹ Anot Wa’Njogu, Vakarų korespondentai, rinkdami faktus apie Afrikoje vykstančius reiškinius, visada buvo gana paviršutiniški, be to, buvo ieškoma išskirtinių, nuo normos nukrypstančių pasakojimų, nesigilinant į prasmingas šio žemyno istorijas, kurios yra sunkiai parduodama „prekė“.¹² Todėl prasidėjus Biafros humanitarinei krizei žurnalistai atrado nišą ir ne tik stengėsi parduoti kuo tragiškiau „nuspalvintas“ žinias iš šio regiono eiliniam Vakarų pasaulio vartotojui, bet ir pakelti savus reitingus. Atsirado ne vienas užsienio žurnalistas, kuris manipuliudamas „faktais“ siekė asmeninės naudos darant karjerą.

Masinės komunikacijos priemonių svarbos suvokimas ir prieinamumas

Ojukwu, Biafros Respublikos aukščiausiasis vadovas,¹³ baigęs mokslus Oksfordo universitete, 1956 metais grįžo į Nigeriją ir, pasirinkęs tarnybą

⁹ Ken Waters. *Influencing the message: the role of catholic missionaries in media coverage of the Nigerian civil war*. The Catholic Historical Review, vol. 90, no. 4, U.S.: The Catholic University of America Press, October 2004, p. 715.

¹⁰ F. Ugochukwu, p. 188–189.

¹¹ A. Bamisaiye, p. 34.

¹² John K. Wa’Njogu. *Representation of Africa in the Western Media: Challenges and opportunities*. K. Njogu, J. Middleton (ed.), *Media and Identity in Africa*, Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2009, p. 78.

¹³ Leit. C. O. Ojukwu niekur nėra vadinamas Biafros prezidentu.

armijoje, sėkmingai kilo karjeros laiptais.¹⁴ Dažnai jis buvo apibūdinamas kaip charizmatiška asmenybė, išsiskirianti lyderio savybėmis. Šiuos įgimtus gebėjimus priderinęs prie prestižiniame universitete įgytų žinių, Ojukwu išnaudojo 1966–1967 metais susidariusią konfliktinę padėtį ir greitai subūrė ibo valstybės idėjos šalininkus. Pasinaudodamas komunikavimo priemonėmis Ojukwu kvietė ibus grįžti į tėviškę, žadėdamas jiems saugų ir sotų gyvenimą protėvių žemėse, čia pat gąsdindamas kalbomis apie paslėptus hausų planus ne tik islamizuoti visą Nigeriją, bet ir fiziškai susidoroti su ibais.¹⁵

Palyginti su to meto Afrikos lyderiais, Ojukwu buvo vienas progresyviausiai mąstančių šio žemyno atstovų. Jis puikiai suprato viešosios erdvės ir masinės komunikacijos pranašumus,¹⁶ kurie padėjo peržengti ne tik laiką, bet ir erdvės ribas pasiekiant daug platesnę auditoriją, veikti viešosios nuomonės formavimą, o jos paveikimui panaudoti ne tik tekstą, bet ir verbalinę bei vizualią informaciją. Dėl šios priežasties galima aptikti nemažai radijo, spaudos ar televizijos pranešimų iš 1966–1967 m. laikotarpio. Deja, geroms Ojukwu idėjoms teko susidurti su tikrove. Spaudos leidybos (trijų vietinių laikraščių *Biafran Nationalist*, *Biafran Sun* ir *Sunday Champion*¹⁷) šalies viduje teko atsisakyti dar karo pradžioje, nes ji pasidarė per brangi, jau nekalbant apie platinimą, o tai savaime paveikė ir žinių „šviežumo“ faktorių. Šiuo atžvilgiu televizijos pranešimai ir reportažai buvo gerokai pranašesni. Jie ne tik priartino žinių ištransliavimą prie realaus laiko, bet ir papildė pranešimus vizualia medžiaga, o verbalinis pateikimas ir atitinkamas gestikuliacijos darė didesnę įspūdį nei juodu ant balto išdėstytas tekstas spaudoje. Teoriškai televizijos pranešimai turėjo palengvinti informacijos prieinamumą platesnei auditorijai, tačiau šią idėją taip pat teko modifikuoti. Priežastys buvo kelios: pirma, elektros tiekimo komplikacijos, kurios nėra svetimos ir šiandieninėje Nigerijoje, antra, tik nedidelė visuomenės dalis galėjo įsigyti vos neseniai Afrikos rinkoje pasirodžiusius televizorius.¹⁸ Nors šalies viduje ši priemonė neprigijo, televizijos, kaip ir spaudos pranešimų, nebuvo visiškai atsisakyta, tik jie tapo orientuoti į kitą tikslinę grupę, t. y. į užsienio, ypač į Vakarų pasaulio, šalių piliečius.¹⁹

Taigi iš tuo metu egzistavusių masinės komunikacijos priemonių efektyviausias pasirodė radijas, nes radijo tranzistoriai Afrikos žemyne buvo itin

14 Pauline H. Baker „Review: why Nigeria collapsed?“, *Africa Today*, vol. 20, no. 1, U.S.: Indiana University Press, Winter 1973, p. 77–84.

15 „Nigeria war against Biafra 1967–1970“, part 1, video 6:26.

16 Scot Macdonald. *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century*, USA and Canada: Routledge, 2007, p. 8.

17 F. Ugochukwu, p. 185.

18 G. L. Nassanga. *Reflections on the Media in Africa: Strangers in the Mirror?* Njogu, Middleton 51.

19 K. Waters, p. 697.

paplitę jau nuo septintojo dešimtmečio pradžios,²⁰ todėl jų prieinamumas ir eksploatavimas ilgalaikėje perspektyvoje buvo ekonomiškiausias. Radijo pranešimai buvo transliuojami ne tik anglų, bet ir ibų²¹ kalbomis,²² o tai leido lengviau pasiekti net ir neraštingą (didžiąją) visuomenės dalį.²³ Radijo pranešimai įvairiomis kalbomis buvo transliuojami ir už Nigerijos ribų.²⁴

Tuometis Nigerijos Federacinės valstybės vadovas generolas Yakubu Gowonas, nepripažinęs Biafros atskira valstybe, iš pradžių stengėsi daryti politinį spaudimą Biafros lyderiams – perspėjo apie galimus karinius veiksmus, kurie bus pradėti, jeigu sukilėliai nepasiduos. Tačiau Ojukwu nesureikšmino tokių grasinimų, o savo pasitikėjimą pasauliui ištransliavo pirmai progai pasitaikius: „[...] Mūsų žmonės jau labai seniai yra pasirengę tokiai galimybei. Aš visiškai pasitikiu jų pasirengimu. Manau, kad kai [karas] prasidės, žmonės, esantys kitoje pusėje, bus nustebinti, su kuo jiems teks susidurti.“²⁵ Šiuos jo žodžius lydėjo dviprasmiška šypsena, kurios vizualus pateikimas suponavo apie netikėtus amunicijos rezervus ir vietinių karinių pasirengimą, tačiau kaip vėliau paaiškėjo, tai tebuvo blefas, kuris pirmiausia buvo skirtas biafriečiams, siekiant sutelkti jų karinę dvasį. Tikrovėje ibai iš esmės neturėjo jokios amunicijos, daugiausia jie buvo ginkluoti mačetėmis, turėjo šiek tiek šautuvų, o ir tų dauguma pagaminti vietoje. Norint padidinti arsenalą vietiniai buvo skatinami konstruoti įvairius savadarbius ginklus, raketas, transporto priemones, net lėktuvus,²⁶ ypač kai prasidėjus blokada buvo itin apribotas ne tik maisto, medicinos, kitų atsargų, bet ir ginklų tiekimas. O Nigerijos armija Britanijos, Sovietų Sąjungos ir arabų valstybių buvo nuolat aprūpinama amunicija, lėktuvais ir kt. Nebuvo siunčiami tik kareiviai, nes tai būtų vidinį konfliktą pavertę tarptautiniu, vadinasi, būtų turėjusi įsikišti Jungtinių Tautų Saugumo Taryba, o to, akivaizdu, nebuvo norima daryti.²⁷ Tuometis generalinis sekretorius U Thantas ne tik akivaizdžiai ignoravo susidariusią padėtį, bet ir nuolat trukdė ibų atstovams formaliai pristatyti šią problemą JT Saugumo Taryboje.²⁸ Dėl šių prie-

20 G. L. Nassanga, p. 51.

21 Alamin Mazrui. *Language and the Media in Africa: Between the Old Empire and the New*. Njogu, Middleton 43.

22 Ten pat, p. 39.

23 Nwokocha K. U. Nkpa. *Rumors of Mass Poisoning in Biafra*. The Public Opinion Quarterly, vol. 41, no. 3, Oxford University Press, Autumn, 1977, p. 334.

24 F. Ugochukwu, p. 182.

25 Ojukwu interviu 1967 m. birželį, *Nigeria Learn from your past* (Biafran War 1967 – 1970), 2008, video 4:40 <http://www.youtube.com/watch?v=AtDT59aHzvc&feature=related> [2011 08 15].

26 Ten pat.

27 J. W. Samuels. *Humanitarian Relief in Man-Made Disasters*. The Canadian Yearbook of International Law, University of British Columbia Press, 1972, vol. 10, p. 38.

28 Herbert Ekwe. *The Biafra War and the Age of Pestilence*. The Literary Magazine, vol. 1, no. 1, December 2005, <http://www.litencyc.com/theliterarymagazine/biafra.php> [2011 05 09].

žasčių Biafros lyderiams teko investuoti į kitus šaltinius, galėjusius padėti laimėti karą ir gauti tarptautinį pripažinimą.

Propagandinio mechanizmo kūrimas, pasitelkiant Vakarų žurnalistus ir viešųjų ryšių kompaniją

F. Forythas – vienas garsiausių žurnalistų, dirbusių Biafros karo laikotarpiu. Pirmą kartą į Nigeriją jis atvyko kaip BBC žurnalistas, tačiau dėl akivaizdaus BBC vadovybės palankumo Nigerijos valdžiai, metęs darbą, F. Forythas į Biafrą išvyko savo lėšomis.²⁹ Ojukwu jį priėmė išskėstomis rankomis, nes įžvelgė jame potencialų jungiamąjį ryšį tarp Vakarų pasaulio ir Biafros, kitaip tariant, matė dar vieną galimybę paskelbti norimą žinią apie Biafrą daug didesnei auditorijai.

Biafroje F. Forythas turėjo išskirtines sąlygas. Be visiško išlaikymo, įskaitant *Volkswagen* automobilį (itin retą dalyką tuometėje Biafroje) ir neribotą kompensaciją degalams, jam buvo leista bet kuriuo metu naudotis vienu esančia telekomunikavimo priemone, kad kuo efektyviau ir reikiamu momentu galėtų perduoti išoriniam pasauliui atitinkamas žinias apie Biafrą.³⁰

Taigi F. Forythas nuolat rengė reportažus apie „geruosius ibus“, „bloguosius hausus“ ir „nuožmią Nigerijos valdžią“. Didžioji dalis šių propagandinių reportažų nebuvo atitrūkę nuo realybės, gal tik šiek tiek „nušlifuoti“ žurnalistiniam stiliui būdinga maniera. Pagrindinė reportažų linija – parodyti pasauliui apie Biafros teritorijoje vykstančius žiaurumus ir paryškinti Nigerijos kariuomenės nehumaniškus veiksmus atsiskyrusių ibų, kuriuos Nigerijos valdžia stengėsi nusišalinti, atžvilgiu. Biafroje besilankantys Vakarų žurnalistai palaikė panašią siužetinę kryptį, tik neišryškino Ojukwu, kaip herojaus, vaidmens ir stengėsi itin nekritikuoti savų valstybių.

Be tikrovę vaizduojančių reportažų, pasitaikydavo ir pranešimų (skirtų tiek vietiniams, tiek užsieniečiams), parengtų vietinių propagandistų sukurtų gandų lygyje. Vienas žymiausių tokių pranešimų – apie masinį ibų išnuodijimą. 1968 m. Britanijai pasiūlius atsiųsti Biafrai maisto ir vaistų, Biafros vyriausybė šių siuntų atsisakė, pareikšdama, kad nepriims paramos iš šalies, kuri jų priešams teikia ginklus. Tokį sprendimą lėmė faktas, kad neseniai Nigerijos vyriausybė konsultavosi su britais dėl greitos karo baigties. „Perpratęs“ konspiraciją Ojukwu per Biafros radiją paskelbė, kad Nigerijos vyriausybė nepajėgia laimėti karo, todėl bandys įvykdyti masinį ibų genocidą, pasinaudodama donorių siunčiamais užnuodytais maisto ir vaistų

²⁹ K. Waters, p. 701.

³⁰ Ten pat., p. 702.

paketais.³¹ Nors vietiniai jau buvo pripratę prie politinių demagogijų ir mažai kreipė dėmesį į politikų pranešimus, šio radijo pranešimo turinys, nukreiptas į didžiausias žmonių baimes – egzistenciją ir būti netikėtai užkluptam, rado naują nišą propagandai. Tiesą sakant, efektas buvo dvigubas: viena vertus, blėstančios ibų gretos susivienijo ir ėmė stipriau priešintis, kita vertus, šiems gandams pasiekus Vakarus, visuomenės ir nevyriausybiinių organizacijų spaudžiama Nigerijos vyriausybė sutiko atsisakyti privilegijų į Ženevos konvencijos (IV) 23 straipsnį, pagal kurį Nigerijos vyriausybei priklausė mandatas kontroliuoti ir tikrinti bet kokios paramos paketus, skirtus Biafrai.³² Pastarasis laimėjimas Biafrai buvo itin svarbus karine prasme, nes atsivėrė galimybė nelegaliai įvežti ginklų, kurie dažniausiai kaip tik ir buvo užmaskuojami pagalbos siuntose.³³

Į Biafros propagandos mechanizmą buvo įtraukta ir Ženevoje veikianti privati kompanija „Mark Press“. Jai vadovavo talentingas amerikietis W. Barnheartas, teikęs viešųjų ryšių paslaugas politikos srityje. Tuo metu tai, kad Afrikos vyriausybės samdytų lobistus ir viešųjų ryšių specialistus,³⁴ buvo naujas fenomenas, tačiau Ojukwu puikiai suprato informacijos valdymo ir sklaidos svarbą, ypač asimetriniame kare.

Iš pradžių „Mark Press“ formavo pranešimus, akcentuodami nuskriaustųjų ibų norą išsivaduoti iš priespaudos,³⁵ tačiau tokio pobūdžio informacija Vakarams nebuvo įdomi. Šių rezultatų priežastis būtų galima paaiškinti remiantis vėliau aprašytais J. K. Wa’Njogu pastebėjimais apie Afrikos įvaizdį Vakarų spaudoje. Jo teigimu, pirmiausia vakariečiams Afrika yra apskritai nepažįstamas ir svetimas kraštas, todėl sunku juos sudominti. Antra, retas kuris įsivaizduoja Afriką ne kaip vienetą, o kaip atskirų valstybių su skirtingomis politinėmis sistemomis ir kultūromis darinį, todėl dėl nepriklausomybės kovojančios vietinių gentys yra nesuprantamas, vadinasi, ir neįdomus reiškiny. Trečia, negatyvių žinių srautas apie Afriką siekia dar Herodoto laikus, tad kad ir kokios žinios sklistų iš šio žemyno, „normalu“, kad jos bus negatyvios. Ir galiausiai Afrika Vakarų pasaulyje nėra vertinama kaip svarbus politinis ir ekonominis veikėjas, tad norint pritraukti potencialų žiūrovą reikia, kad įvykis keltų grėsmę Vakarų politiniams ir ekonominiams interesams arba kad smurtinis lygmuo šokiruotų visuomenę.³⁶

31 N. Nkpa, p. 341–342.

32 Alexander De Waal. *Famine Crimes: Politics and the Disaster Industry in Africa*. London: African Rights & the International African Institute, 1997, p. 76.

33 M. A. Perouse de Montclos. *Humanitarian Aid and the Biafra War: Lessons not Learned*. Africa Development, 2009, vol. 34, no. 1, p. 73.

34 K. Waters, p. 703.

35 A. Bamisaiye, p. 34.

36 J. K. Wa’Njogu, p. 77–78.

Kaip jau minėta anksčiau, tam tikros Vakarų šalys kontroliavo šį karą stovėdamos Nigerijos armijai už nugaros, tad iš jų pusės nebuvo reikalo viešinti šio konflikto, greičiau atvirkščiai, daugumą detalių buvo siekiama nuslėpti. Biafra neturėjo ką prarasti, todėl jos vadovai ir pareigūnai mielai dalijo interviu žurnalistams ir paprašyti visada nuveždavo prie fronto linijos, o to beveik niekada nedarė Nigerijos kariuomenės ir vyriausybės atstovai.³⁷

Nepaisant vietinių ir samdytų Vakarų profesionalių propagandininkų bandymų panaudoti jau patikrintas siužetines linijas, pavyzdžiui, engiamų piliečių politinė emancipacija, pogromai, genocidas, islamas vs. krikščionybė, nė viena ši propagandinė tematika nebuvo tokia paveiki kaip badaujančių ir mirštančių vaikų, kuri ne tik sukrėtė, bet ir apeliavo į atjautą.

Apie visuomenės šokiravimo taktiką „Mark Press“ sužinojo visiškai atsitiktinai, kai vieną kartą Vakarų žurnalistų delegacija, specialiai atvežta paimiti interviu iš Ojukwu, netikėtai šalia esančios bažnyčios teritorijoje aptiko šimtus leigvyvių vaikų, kurių ne tik dienos, bet ir valandos akivaizdžiai buvo suskaičiuotos. Tuo metu Barnheartas ir Ojukwu suprato, kad merdėjančių vaikų vaizdai yra kur kas efektyvesni nei būriai už nepriklausomybę kovojančių stiprių ir gerai atrodančių kareivių.³⁸ Greitai buvo sutelktos jėgos kuo plačiau išplatinti šias nuotraukas ir filmuotą medžiagą Vakarų pasaulyje. Šiems reportažams pasirodžius viešojoje erdvėje, tarptautinė visuomenė, skirtingai nei jų valstybių vadovai, solidarizavosi su biafriečiais. Tiesa, kelių atskirų bandymų publikuoti panašaus pobūdžio nuotraukas būta ir anksčiau, tačiau tuo metu redaktoriams „bado istorijos“ iš Afrikos neatrodė būsiančios aktualios visuomenei.³⁹ Viena vertus, aiškinant tokį požiūrį būtų galima remtis Wa’Njogu teorija, kad dar nebuvo peržengtos protu suvokiamos tragedijos ribos, kita vertus, redaktorių nuomonę dažnai lėmė politikų interesai (tuo metu daug dėmesio buvo skiriama Vietnamo karui). Tad 1968 metų rugsėjį Ojukwu viename interviu pasakė: „Mūsų tikslas yra palaukti, kol pasaulis sąmoningai sukils prieš vykdomą genocidą.“⁴⁰

Vakarų redaktorių nuomonė pasikeitė, kai po pirmųjų vaizdo reportažų Biafros istorija tapo paklausiausia naujiena, o politikai, smerkę Biafros lyderius, pritrilo. Pavyzdžiui, Britanijos žiniasklaidos vadovų tolerantiškumui, įtraukiant vis dažniau ir daugiau istorijų apie Biafros karą, nemažai įtakos turėjo W. Churchillio vizitas į Biafros teritoriją 1969 metų vasarį, po kurio jis pripažino, kad istorijos apie beprasmes civilių aukas yra ne Biafros propagandos kuriami mitai, o tikrovė.⁴¹

37 „Nigeria war against Biafra 1967–1970“, part 4, video, BBC, 2007, 0:37, <http://www.youtube.com/watch?v=eppgEVwxCfk&NR=1> 2011 08 26.

38 S. Macdonald, p. 8.

39 De Waal, p. 73–74.

40 Ten pat, p. 75.

41 K. Waters, p. 706.

Biafros tragedija tapo pirmąją trečiojo pasaulio humanitarine krize, kurią taip plačiai televizija įnešė į kiekvieno vakariečio namus. Rodomi vaizdai ir formuojama kalba siekė šoko efekto visuomenėje. Ne daug kas gebėjo likti abejingi, žiūrėdami į vaikus su nuo bado išpūstais pilvais, galinčius numirti bet kurią minutę.⁴²

Tačiau tikėtasis efektas buvo pasiektas tik iš dalies. Vakarų vyriausybės nepakeitė savo politinės linijos, nes nors ir palengvino humanitarinę pagalbą teikiančių organizacijų darbą, tačiau ir toliau tiekė ginklus Nigerijos vyriausybei. O Raudonasis Kryžius, kitos nevyriausybinių organizacijos ir įvairios religinės kongregacijos, susidarius palankesnėms sąlygoms, puolė gelbėti biafriečių.⁴³ Be tiesioginės pagalbos, viena pagrindinių užduočių buvo lėšų paramai paieškos. Siekiant padidinti finansavimą ypač praverė masinio komunikavimo kanalai – skleisdami informaciją jie ne tik keleriopai padidino metinį paramos biudžetą, bet ir davė pradžią moderniai humanitarinės pagalbos industrijai. Paramos rinkliavos akcijos (ypač televizijoje) buvo tokios veiksmingos, kad manoma, jog paskutiniaisiais metais Biafra išsilaikė vien iš suaukotų lėšų. Vien tarptautinis Raudonojo Kryžiaus bendrasis metinis 500 tūkst. JAV dolerių biudžetas padidėjo iki 1,4 milijonų dolerių per mėnesį, skirtų konkrečiai Biafros krizei.⁴⁴ Prie to nemažai prisidėjo viena didžiausių sekuliarių Biafros pagalbinių – *Oxfam* organizacija. Ji bendradarbiavo su misionieriais ir koordinavo paramos surinkimą, siuntimą į Biafrą, taip pat nuolat įvairiais informaciniais kanalais skleidė žinias apie Biafroje vykdomus nusikaltimus. Jeigu laikraščiai atsisakydavo spausdinti bado subjaurotų vaikų fotografijas, *Oxfam* išpirkdavo reklamai skirtą vietą ir įdėdavo norimą žinutę ar nuotrauką.

Nepaisant visų pastangų, 1970 m. sausio mėn. karas baigėsi Biafros pralaimėjimu ir ibų inkorporavimu į Nigerijos Federacinę valstybę.

Išvados

Anot S. Macdonaldo, Biafros karas buvo įvaizdžių karas viešosios nuomonės teisme, kurį biafriečiai laimėjo, nepaisant karinio ir politinio pralaimėjimo.⁴⁵ Literatūroje dažnai neįvertinamos Ojukwu asmeninės pastangos kuriant propagandos mechanizmą viešųjų ryšių pagalba Afrikos kontekste. Pažymėtina, kad Ojukwu, priešingai nei Nigerijos vyriausybės,

42 T. Allen and M. Schomerus. *Complex Emergency and Humanitarian Responses*. England: University of London Press, 2008, p. 24.

43 J. W. Samuels, p. 38.

44 De Waal, p. 74–75.

45 S. Macdonald, p. 8.

novatoriškumas pasireiškė per informacijos valdymo svarbos suvokimą. Jis investavo į vietinius ir Vakarų pasaulio propagandos bei viešųjų ryšių specialistus, kurių pagrindinė užduotis buvo surasti efektyviausią tematiką, per kurią būtų galima pritraukti kuo didesnės auditorijos dėmesį ir ištransliuoti tikslinę žinutę, turėjusią padėti laimėti vykstantį asimetrinį karą. Novatoriškų sprendimų rezultatas – visuomenės šokiravimo taktika, apeliuojant į žmonių atjautą, pavertusi Biafros karą pirmąja trečiojo pasaulio humanitarine krize, itin plačiai nušviesta Vakarų žiniasklaidoje, ypač televizijoje. Mirštančių vaikų įvaizdis, kuriuo manipuliavo Biafros propagandininkai, ištransliuotas masinėmis komunikavimo priemonėmis, turėjo įtakos sutelkiant visuomenę, nevyriausybinės ir religinės organizacijos, kurios ne tik koordinavo pagalbos siuntas, bet ir buvo pradžia modernios humanitarinės pagalbos industrijos, kurios pagrindinis akcentas – lėšų paramai paieškos pasitelkiant masines komunikavimo priemones. To pasekmė – tęstinis procesas, kurio metu buvo pertransliuojama žinia, didinama recipientų auditorija, formuojama viešoji nuomonė ir didinamas finansavimas, skirtas konkrečiai Biafros paramai. Tai, kad ši daugiapakopė taktika nepaveikė politikų, būtų galima daryti prielaidą, jog socialinio turinio žinutė, susijusi su Afrika, net ir turinti paslėptų politinių motyvų, nepaisant pasiektos auditorijos dydžio, nėra paveiki, jeigu ji nekalba apie konkrečią grėsmę ar/ir naudą Vakarų valstybių politiniams ir ekonominiams interesams. Kitaip tariant, jeigu žinutė nukreipta į per socialinį aspektą formuojamą tikslinę grupę, tai politikus, kaip socialinės visuomenės dalį, galima paveikti kaip žmones, tačiau jų politiniai veiksmai nesikeis, nebent žinutės turinys bus suformuotas ir pristatytas per politinį aspektą formuojamai tikslinei grupei.

Taigi, kol Biafros lyderiai naudojos atsiradusiomis naujomis komunikacijos suteikiamomis galimybėmis, Nigerijos valdžia, remiama Vakarų valstybių ir dėl to tikra savo karine-politine pergale, panašu, neįvertino konflikto nušvietimo žiniasklaidoje svarbos, todėl tapo „monstru“ Vakarų visuomenės akyse. Tad vėliau, norėdami bent iš dalies nusikratyti atsakomybės už įvykusią humanitarinę tragediją, Nigerijos politikai apkaltino Vakarų žiniasklaidą, misionierius ir nevyriausybinės organizacijos dėl užsitęsusio karo, kurio būtų buvę galima išvengti, jeigu nebūtų buvusios tokios masinės propagandos ir ibai nebūtų sulaukę nei finansinės, nei amunicinės pagalbos. Įvairūs spėliojimai, ar žiniasklaida su vyriausybėmis organizacijomis prisidėjo prie didesnio aukų skaičiaus, ar kaip tik – užkirto kelią didesnei tragedijai, šiandien priklauso nuo to, kuriais šaltiniais remiamasi. Vis dėlto viena tikrai akivaizdu: masinės komunikacijos vaidmuo šiame asimetriniame kare atliko svarbų vaidmenį, kuris įgavo išskirtinę formą Nigerijos pilietinio karo kontekste.

Anot K. Kirtiklio, kuris remiasi J. Turnerio suformuotais socialinių mokslų teorijos tikslais, komunikacijos teorija, aplikuoama šiuos tikslus, turėtų gebėti susisteminti ir paaiškinti, kaip komunikacija vyko jau žinomais atvejais ir kaip numanoma ji vyks ateityje.⁴⁶ Biafros karas vyko daugiau nei prieš keturis dešimtmečius, tačiau skaitant Binyavanga Wainaina satyrą „Kaip rašyti apie Afriką?“⁴⁷ ar kasdienes naujienas iš minimo regiono akivaizdu, kad šis įvykis nebuvo tinkamai įvertintas komunikacijos teorijų lygmenyje, todėl tiek naujienos, tiek bendro pobūdžio istorijos iš Afrikos masinės komunikacijos vis dar pateikiamos pagal Biafros karo laikais susiformavusią siužetinę liniją, t. y. kuo labiau šokiruojanti žinutė žiniasklaidoje ištransliuojama, tuo didesnės sėkmės sulaukia reportažas. Iš to galima daryti išvadą, kad šokiravimo taktika, apeliuojanti į žmonių atjautą, vis dar taikoma norint atkreipti Vakarų visuomenės dėmesį. Tačiau, kaip ir minėta anksčiau, kol žinutė nebus atitinkamai suformuluota ir nukreipta į per politinį aspektą formuojamą tikslinę grupę, akcentuojant jos interesus, Vakarų valstybių tiesioginio įsikišimo nereikėtų tikėtis.

Literatūra

Allen T., Schomerus M. *Complex emergencies and humanitarian responses*. England: University of London Press, 2008.

Baker P. H. *Review: why Nigeria collapsed?* Africa Today, vol. 20, no. 1, U.S.: Indiana University Press, Winter 1973.

Bamisaieye A. *The Nigerian Civil War in the International Press*. Transition, no. 44, U.S.: Indian University Press, 1974.

Ekwe H. *The Biafra War and the Age of Pestilence*. The Literary Magazine, vol. 1, no. 1, December 2005, <http://www.litencyc.com/theliterarymagazine/biafra.php>.

Ijalaye D. A. *Was Biafra at any time a State in International Law?* The American Journal of International Law, vol. 65, no. 3, July 1971, p. 554.

Kirtiklis K. *Komunikacijos teorijos ir komunikacijos filosofijos asimetrija*. Problemos, 2008, nr. 74.

Macdonald S. *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century*. USA and Canada: Routledge, 2007.

Mazrui A. *Language and the Media in Africa: between the Old Empire and the New*. Book Njogu K., Middleton J. (ed.) *Media and Identity in Africa*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2009.

De Montclos, Perouse M. A. *Humanitarian Aid and the Biafra War: lessons not learned*. Africa Development, 2009, vol. 34, no. 1.

Nassanga G. L. *Reflections on the Media in Africa: Strangers in the Mirror?* Book

⁴⁶ K. Kirtiklis. *Komunikacijos teorijos ir komunikacijos filosofijos asimetrija*. Problemos, 2008, nr. 74, p. 144–145.

⁴⁷ Wainaina B. *How to Write about Africa?* Granta, 2005, issue 91, <http://www.granta.com/Magazine/92/How-to-Write-about-Africa/Page-1> [2011 08 30].

Njogu K., Middleton J. (ed.) *Media and Identity in Africa*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2009.

„Nigeria War against Biafra 1967–1970“, part 1, BBC, 2007, <http://www.youtube.com/watch?v=J3ReFoFp0Gs&feature=related>.

„Nigeria War against Biafra 1967–1970“, part 4, video, BBC, 2007, <http://www.youtube.com/watch?v=eppgEVwxCfk&NR=1>.

Nkpa N. *Rumors of Mass Poisoning in Biafra*. The Public Opinion Quarterly. Oxford University Press, 1977, vol. 41, no. 3.

Ojukwu interviu 1967 m. birželį, *Nigeria Learn From Your Past (Biafran War 1967–1970)*, 2008, <http://www.youtube.com/watch?v=AtDTS9aHzvc&feature=related>.

Samuels J. W. *Humanitarian Relief in Man-Made Disasters*. The Canadian Yearbook of International Law. University of British Columbia Press, 1972, vol. 10.

Sioll M. *Oil, Politics and Violence: Nigeria's Military Coup Culture (1966–1976)*. New York: Algora, 2009.

Ugochukwu F. *The Nigerian civil war and its media: groping for clues*. Media, War and Conflict, No. 3(2), Annenberg School of Communication and Journalism, Sage pub., 2010.

Wa'Njogu J. K. *Representation of Africa in the Western Media: Challenges and Opportunities*. Book Njogu K., Middleton J. (ed.) *Media and Identity in Africa*, Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2009.

De Waal A. *Famine Crimes: Politics and the Disaster Relief Industry in Africa*, 2002.

Wainaina B. *How to Write about Africa?* Granta, issue 91, 2005, <http://www.granta.com/Magazine/92/How-to-Write-about-Africa/Page-1>.

Waters K. *Influencing the Message: The Role of Catholic Missionaries in Media Coverage of the Nigerian Civil War*. The Catholic Historical Review, vol. 90, no. 4, U.S.: The Catholic University of America Press, October 2004.

Wilson H. A. *International Law and the Use of Force by National Liberation Movements*. Oxford and New York: Clarendon Press, 1988.